

Beademen van de beeldbuis

Marinus Boezem

Vooraf

Dit verslag geschreven aan de hand van structuur die door de balansgroep werd ontwikkeld parallel aan het verloop van het onderzoek. Deze structuur is aan het publiek gepresenteerd tijdens de SBMK-dag 19 juni 2008 in het Van Abbemuseum te Eindhoven. Eerdere versies van het verslag werden derhalve naderhand aan- en ingepast aan en in dit format. Het verslag dient tevens om de bruikbaarheid van de ontwikkelde structuur aan de praktijk te toetsen.

1 Presentatie kunstwerk

24 oktober 2006

Gaby Wijers, Nederlands Instituut voor Mediakunst Amsterdam stelt voor:

kunstenaar: Marinus Boezem

titel: Beademen van de beeldbuis

materiaal / techniek: video Umatic, film 16mm

afmetingen: respectievelijk 2 min. 37 sec. (2'37") en 3 min. 0 sec. (3'00")

jaartal: 1971

inventarisnr.: 838

verwervingsdatum: onbekend

(in feite gaat het hier om twee objecten)

korte beschrijving van het werk en zijn betekenis

Het gezicht van Boezem verschijnt op het televisiescherm. Hij staart naar de kijker en beademt de beeldbuis. Na enige tijd beslaat het beeld en vervaagt het beeld van de kunstenaar voor een aantal seconden. Terwijl de condens wegtrekt blijft Boezem emotioneel in de lens kijken, totdat zijn gezicht weer goed is te zien. De kunstenaar maakt zichzelf als object onzichtbaar door middel van zijn eigen adem. Hij probeert een ruimte te creëren die niet wordt bepaald door een concreet beeld. De tijd tussen het verdwijnen en verschijnen alsmede het voortdurende geluid van zijn ademhaling spelen een belangrijke begeleidende rol.

In navolging van Gerry Schum produceerde de Nederlandse televisie onder leiding van Frans Haks, *Beeldend kunstenaars maken televisie*. In drie uitzendingen in 1971 kregen kunstenaars die al eerder met Schum werkten: Marinus Boezem, Stanley Brouwn, Jan Dibbets, Ger van Elk en Peter Struycken opnieuw de gelegenheid hun kunst op de televisie te tonen. Vooral Boezems bijdrage, *Beademen van de beeldbuis*, is na de uitzending een vast onderdeel geworden van de Nederlandse videogeschiedenis.

2 Uiteenzetting van de casus

24 oktober 2006

Nederlands Instituut voor Mediakunst heeft het werk in de collectie opgenomen als video (2'37") op verschillende dragers (en ook in gedigitaliseerde vorm). Nederlands Instituut voor Mediakunst beschikt eveneens over materiaal op 16mm-film (3'00"). Deze 16mm film is in bruikleen gegeven aan het filmmuseum. Deze instelling heeft besloten dit materiaal te conserveren¹ en ook digitaal te bewaren.

De vraag doet zich voor of het filmmateriaal zelf autonoom 'kunstwerk' is en het werk als projectie kan worden getoond, of dat deze film uitsluitend moet worden gezien als bronmateriaal voor de (televisie)uitzending.

3 Kernproblematiek

Hoe verhouden video en film zich ten opzichte van elkaar? Hebben beide versies de status 'kunstwerk'? Wat zijn hiervan de consequenties voor de presentatiemogelijkheden?

4 Eerste reactie en reflectie door de werkgroep

Het werk wordt in twee opeenvolgende sessies door de werkgroep besproken op 26 januari en 26 april 2007. Dit leidde tot de volgende opmerkingen en overwegingen

- Het werk past in de traditie van de *Fernsehgalerie* van Schum.
- Moet het filmmateriaal worden gezien als bron- of als basismateriaal? Het projecteren van dit materiaal heeft niet hetzelfde effect als vertoning op televisie of monitor. De film was op groot scherm te zien tijdens een bijeenkomst in De Balie, Amsterdam, over films geproduceerd voor TV: *Eerst was er alleen film*, (De Balie 16-17 januari 2003). Hier werd een context gecreëerd voor vertoning van het werk als film. De vraag rijst of de film in de juiste context toch niet als aparte versie van het werk kan worden gezien? Wanneer men van twee verschillende versies uitgaat, hoe verhouden zich die dan tot elkaar?
- Naar aanleiding van de oorspronkelijke vertoning van het werk op televisie komt het publieke karakter van het werk aan de orde. De context van televisie nu is wel een heel andere dan ten tijde van de eerste uitzending van Boezems werk. Voor de huidige tijd zou je kunnen denken aan media als *Youtube* en andere vormen van *video podcast*.
- De relatie van het getoonde beeld tot de fysieke eigenschappen van materiaal komt naar voren: televisietoestellen hebben een 'venster' van glas, een koel materiaal dat daadwerkelijk kan beslaan.
- De beleving van televisie in de tijd dat het werk ontstond was een andere dan tegenwoordig. Televisie had toen nog meer iets magisch, het beademen van de beeldbuis wekte de suggestie dat er zich daadwerkelijk een mens aan de andere kant van het glas bevond.

5 Bijstelling van de probleemstelling

- Is er sprake van één werk of zijn er meerdere versies? Zo ja, zijn deze verschillende versies gelijkwaardig of is er sprake van een hiërarchie? Zo ja, waarop berust deze hiërarchie?
- Komen bepaalde betekenisaspecten afhankelijk van de drager meer of minder goed naar voren?
- Kunnen de verschillende museale instellingen het werk naar eigen inzicht presenteren en beheren of zouden hierover onderling afspraken moeten worden gemaakt?

6 Vervolgonderzoek

Het vervolgonderzoek werd uitgevoerd door Evelyne Snijders, restaurator moderne en hedendaagse kunst in opleiding aan de SRAL te Maastricht.

De uitzendingen *Beeldende kunstenaars maken televisie* zijn geproduceerd naar voorbeeld van de *Fernsehgalerie* (1968, Berlijn) van filmmaker en galerist Gerry Schum. Hij verzorgde eind jaren zestig twee televisie-uitzendingen met kunstenaarsfilms. De eerste uitzending bevatte de film *Sandfountain* naar een idee van Marinus Boezem en ook Jan Dibbets leverde een bijdrage. Stanley Brouwn en Ger van Elk waren in de tweede uitzending vertegenwoordigd². Met deze televisie-uitzendingen als denkbeeldige 'tentoonstellingsruimte' wilde Schum een groot publiek bereiken voor de korte films, die door jonge kunstenaars voor dit doel waren gemaakt. Later opende hij zijn *Videogalerie* in Düsseldorf en begon hij videowerken te produceren en verkopen.

De Nederlandse variant van deze 'televisiegalerie' *Beeldende kunstenaars maken televisie* werd een driedelige serie, uitgezonden op zondag 14, 21 en 28 februari 1971 (16:15 uur), geproduceerd door Frans Haks³ en geregisseerd door Joes Odufré⁴. De kunstenaars Marinus Boezem, Stanley Brouwn, Jan Dibbets, Ger van Elk en Peter Struycken werkten hieraan mee. Op 31 maart, vlak na de derde televisie-uitzending, zouden de kunstenaarsfilms worden gepresenteerd en besproken in het Van Abbemuseum. Het museum kreeg echter van Adriaan van Ravesteijn, die de kunstenaars vertegenwoordigde, geen toestemming om de films te vertonen zonder dat deze werden aangekocht. Er heeft die avond wel een discussie plaatsgevonden over de serie *Beeldende kunstenaars maken televisie*, maar zonder de films⁵.

De film *Het beademen van de beeldbuis* van Boezem is op zondag 7 november 2004⁶ rond middernacht⁷ nogmaals op de Nederlandse televisie vertoond in het VPRO-programma *Nachtpodium* (Nederland 3)⁸. Hierin werd een selectie uit de tentoonstelling *TV Today* uitgezonden (06-11-2004/22-01-2005, Nederlands Instituut voor Mediakunst) waarbij werken van kunstenaars en hun omgang met het medium televisie centraal stond. Het werk van Boezem was in het programma de laatste van de in totaal vijf uitgezonden werken. Daarnaast is het werk te zien (geweest) op verschillende filmfestivals⁹.

In het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid (NIB&G) is beeldmateriaal in kleur met geluid van de laatste twee uitzendingen aanwezig en te bekijken. Het materiaal omvat niet het gehele televisieprogramma, maar alleen de uitgezonden (kunstenaars)films van de laatste twee uitzendingen; enig beeldmateriaal van een *leader* of aftiteling ontbreekt. Het materiaal met betrekking tot de uitzending van 21 februari¹⁰ begint dan ook direct met de film *Beademen van de beeldbuis*. In diezelfde aflevering zijn tevens vier korte films van Ger van Elk¹¹ te zien die worden vooraf gegaan door een kort interview met de kunstenaar door Frans Haks. Ook het materiaal van de laatste uitzending uit de serie bestaat slechts uit de twee losse films van Brouwn en Struycken¹².

Beeldmateriaal van de uitzending met de bijdrage van Marinus Boezem is ook opgenomen in de collectie van het Stedelijk Museum Amsterdam^{13,14}. Anders dan bij het materiaal van het NIB&G is hier wel een op- en aftiteling bij de films van Boezem en van Ger van Elk¹⁵. In beide gevallen zijn deze in zwart-wit. Voorafgaand aan Boezems film¹⁶ zien en horen we hem de titel van het werk in schoonschrift met een wit krijtje op een schoolbord schrijven waarna hij het werk ook 'signeert' en 'dateert'¹⁷. De aftiteling is statisch; de namen van de medewerkers aan de film staan reeds op het schoolbord geschreven¹⁸. Het werk staat geregistreerd onder de titel *Kunstenaars maken televisie van Openbaar Kunstbezit a. Marinus van den Boezem b. Ger van Elk*. Als vervaardiger wordt Joes Odufré vermeld, die tevens de schenker is van dit materiaal aan het Stedelijk Museum in 1987¹⁹.

Naast *Sand fountain* en *Het beademen van de beeldbuis* maakte Boezem nog enkele werken waar hij gebruikt maakt van een (audio)visueel medium, namelijk; *Hooglandse Kerk, Leiden* (1971), *Videofilm voor gesloten TV-circuit* (1971), *Een briesje in mei* (1974) en *I' Uomo volante*²⁰ (1979). In 1997 realiseerde hij een videowerk waar hij gebruik maakte van beelden van de bewakingscamera van de rioolgangen van Middelburg. De registratie van Boezems act of performance *L' Uomo volante* was onderdeel van het programma *Openbaar Kunstbezit. Kunst op het spoor* (aflevering 7 'de vliegende mens') dat werd uitgezonden op zaterdag 24 april 1982. De werken *Sand fountain*, *Het beademen van de beeldbuis*, *Hooglandse Kerk Leiden*, *Een briesje in mei* en *I' Uomo volante* [of *1 Homo volante*] worden genoemd in de *Videokatalogus. Deel een van Openbaar Kunstbezit* uit 1984. Opvallend is dat zowel *Sand fountain*, *Beademen van de beeldbuis* en *Een briesje in mei* alleen staan vermeld als zijnde Umatic videowerken²¹, terwijl de overige twee staan geregistreerd 16mm film én Umatic.

Samenvattend:

Er zijn verschillende dragers versies van het werk, Umatic en film. Het werk werd in de context van een televisieprogramma vertoond naast een andere kunstenaarsfilm, maar als los werk bewaard in verschillende filmblikken. Vervolgens is het werk de wereld in gestuurd als videomateriaal (Umatic).

In de catalogus van Nederlands Instituut voor Mediakunst staat de vertoninggeschiedenis van het werk met alleen de vermelding dat het vertoond is en waar, maar niet hoe. Er zijn geen vertoningvoorwaarden bekend.

Het werk is voor televisie-uitzending gemaakt (*Openbaar Kunstbezit. Beeldende kunstenaars maken televisie*, NOS-TV, 21-04-1971) en werd geschoten als 16mm film in kleur met geluid (m.g.) en een lengte van 3'00"²². De 16mm film van Nederlands Instituut voor Mediakunst is nu in bruikleen bij het Filmmuseum in Amsterdam.

Later is, onbekend door wie, het werk op Umaticband uitgebracht. Als zodanig is het nu aanwezig bij Het Nederlands Instituut voor Mediakunst waar de opname werd gedigitaliseerd.

Naderhand zou blijken dat ook in de collecties van het Stedelijk Museum Amsterdam²³ en het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid (NIB&G) in Hilversum materiaal van de uitzending op 21 april 1971 met het werk van Boezem²⁴ is opgenomen.

Op 16 april 2008 is filmmateriaal uit verschillende blikken van het Stedelijk Museum betreffende Boezems *Beademen* afgespeeld in het filmmuseum te Amsterdam en bekeken door Gert Hoogeveen, Dorine Mignot, Simone Monizza en Gaby Wijers. Van hun commentaar tijdens het kijken bestaan geluidsopnamen. Een deel van het filmmateriaal van het SMA bleken testopnames te zijn, soms met commentaar. De achtergrond en cameravoering wijkt af van die in het uiteindelijke werk. Het lijkt erop of vooral timing en techniek ter discussie stonden en bij dit laatste zou een stofzuiger een rol spelen. Dorine Mignot uitte de veronderstelling dat de Umatic pas in de jaren 1980 op de markt zou zijn gekomen.

Gaby Wijers wil in de nabije toekomst Sanneke Stigter benaderen voor een kunstenaarsinterview met Boezem. Vragen die hierbij aan de orde kunnen komen zijn:

- wat is het werk?
- wat was de technische opstelling?
- wat was de rol van de stofzuiger?
- wat is de relatie (hiërarchie) tussen film en Umatic?
- wat is de meest geschikte presentatiewijze?

Afbeelding uit een programmaboekje 'film en beeldende kunst' georganiseerd in het Van Abbemuseum in 1971

7 Definitieve presentatie aan de balansgroep

Op 15 november 2008 werden de resultaten van het vervolgonderzoek voorgelegd aan de werkgroep.

De verschillende hierboven aan de orde gekomen betekenisaspecten van het werk *Beademen van de beeldbuis* zijn niet alle (in gelijke mate) gediend met dezelfde conserveringsmethode. Er is dus niet één ideale oplossing. De uiteindelijk te kiezen conserveringsoptie hangt in hoge mate af van de betekenisaspecten die men het zwaarst laat wegen.

De wegingsfactoren worden voor de helderheid onderscheiden naar:

contentversies:

diverse films

van Nederlands Instituut voor Mediakunst ondergebracht bij Filmmuseum zonder optiteling, in Stedelijk Museum Amsterdam, afkomstig van Odufré, met optiteling)

diverse video's:

van Nederlands Instituut voor Mediakunst zonder optiteling in Stedelijk Museum Amsterdam met optiteling en gekoppeld aan de bijdragen van Ger van Elk, die in dezelfde televisie-uitzending zijn uitgezonden

presentatiewijzen:

technisch:

beeldbuis CRT (oude televisie)
flatscreen
projectie

context

televisie-uitzending / moderne varianten?
tentoonstellingsruimte galerie/museum
filmzaal

content: film

De door Nederlands Instituut voor Mediakunst ingebrachte filmversie (16mm) is in goede conditie en daardoor geschikt om te bewaren en te dienen als bronmateriaal voor tentoonstellingskopieën. Als dit materiaal als uitgangspunt wordt genomen voor conservering dan blijf je dicht bij de televisie-uitzending, maar ontbreekt de optiteling.

Het filmmateriaal (16mm) in de collectie van het Stedelijk Museum is in goede conditie en daardoor geschikt om te bewaren en te dienen als bronmateriaal voor tentoonstellingskopieën. Dit materiaal is in 1987 geschonken door de regisseur/maker, Joes Odure en voorzien van een aangemonteerd stuk film met optiteling. Het is niet zeker of deze optiteling ook daadwerkelijk destijds is uitgezonden. In de collectie van het NIB&G ontbreekt deze optiteling. Als dit materiaal als uitgangspunt wordt genomen voor conservering dan blijf je mogelijk nog dichter bij het bronmateriaal voor de televisie-uitzending, omdat dit materiaal rechtstreeks afkomstig is van de maker.

content: video

Het werk *het beademen van de beeldbuis* wordt zowel in de *Videokatalogus, deel één* van Openbaar Kunstbezit 1984, als in de *Oeuvrecatalogus Marinus Boezem* (Bussum, 1999) uitsluitend vermeld als Umatic, terwijl andere audiovisuele werken van Boezem als video én film worden vermeld.

De door Nederlands Instituut voor Mediakunst ingebrachte videoversie (Umatic) is een afgeleide van de 16mm-film. Het videomateriaal is gedigitaliseerd en de Umatic-band is daardoor in een zodanige conditie dat deze niet meer opnieuw te gebruiken is als bronmateriaal voor tentoonstellingskopieën. De huidige drager van de digitale kopie is digitale betacamtape. Wanneer dit betacammateriaal uitgangspunt wordt voor conservering (lees: digitalisering) dan wordt uitgegaan van een werk dat later is uitgebracht dan de televisie-uitzending en minder is in beeldkwaliteit dan het filmmateriaal. Wel blijf je dan dicht bij de versie die als 'autonoom'werk in de bovengenoemde catalogi is bijgeschreven in de analen van de kunstgeschiedenis.

Het videomateriaal van het Stedelijk Museum (Umatic) is een afgeleide van de 16mm-filmversie van het stedelijk. Het videomateriaal is gedigitaliseerd en de Umatic-band is daardoor in een zodanige conditie dat deze niet meer opnieuw te gebruiken is als bronmateriaal voor tentoonstellingskopieën. De huidige drager van de digitale kopie is digitale betacamtape. Wanneer dit betacammateriaal uitgangspunt wordt voor conservering (lees: digitalisering) dan wordt uitgegaan van een versie die later is ontstaan dan de televisie-uitzending en minder is in beeldkwaliteit dan het filmmateriaal.

Presentatiewijzen technisch:

beeldbuis CRT (oude televisie of moderne versie)
flatscreen
projectie

Wanneer het werk (de gekozen content) wordt vertoond op een televisietoestel, zoals dat bestond in 1971 dan blijft de verschijning dicht bij de oorspronkelijke. De illusie van het 'beademen' blijft intact bij een glazen scherm en ook de illusie van 'het mannetje in de kast' blijft behouden. De impact van een oud televisietoestel is echter niet meer

hetzelfde als destijds. Het vertonen van het werk op een oud toestel nu, voegt ook iets toe, namelijk het oproepen van een historische gebeurtenis. Het uiterlijk van wat toen een modern toestel was komt nu nostalgisch over.

Bij een moderne CRT monitor met een glazen scherm blijft de illusie van het 'beademen' eveneens intact en ook de illusie van 'het mannetje in de kast' blijft behouden. Het oproepen van een historische gebeurtenis met de daarbij horende connotaties blijft dan achterwege. De inhoud van het werk (de content) wordt dan als het ware losgekoppeld van de historische gebeurtenis van de televisie-uitzending; de content krijgt dan meer de status van autonoom kunstwerk.

Wanneer het werk wordt vertoond op een moderne flatscreen met een kunststofscherm dan wordt de illusie van het beademen minder vanzelfsprekend. Het koude scherm voor de kunstenaar moet de beschouwer er zelf bijdenken. Bovendien verdwijnt de suggestie van het 'mannetje in de kast'. De inhoud van het werk (de content) wordt dan als het ware verder losgekoppeld van de historische gebeurtenis van de televisie-uitzending; de content krijgt dan meer de status van autonoom kunstwerk.

Wanneer het werk wordt geprojecteerd op een wand op scherm wordt benadrukt dat de content op film was vastgelegd. Door het ontbreken van een fysiek scherm vóór de beademmer maakt de suggestie van het daadwerkelijk beademen door de kunstenaar geen deel meer uit van de voorstelling. Ook de suggestie van het 'mannelijke in de kast' speelt geen rol meer. De inhoud van het werk (de content) wordt dan als het ware nog verder losgekoppeld van de historische gebeurtenis van de televisie-uitzending; het werk wordt abstracter.

Presentatiewijzen context: televisie-uitzending / moderne varianten?
tentoonstellingsruimte galerie/museum of filmzaal

In de tijd dat 'Beademen van de beeldbuis' werd uitgezonden waren er slechts twee Nederlandse televisiekanalen en konden de meeste mensen ook geen andere (buitenlandse) kanalen ontvangen. Televisie had het karakter van een voorstelling. De onvermijdelijkheid van het bij een toevallige kijker langskomen van een televisie-uitzending was daardoor in 1971 veel groter dan tegenwoordig. Tegenwoordig heeft een televisiekijker veel meer keuzes, wat ook daadwerkelijk resulteert in veelvuldig kiezen: zappen.

Het publieke karakter, dat uitzending op televisie toen met zich mee bracht, is daardoor tegenwoordig niet meer op dezelfde wijze te bewerkstelligen.

Wanneer het werk tegenwoordig zou worden uitgezonden op televisie dan zal het vooral kijkers bereiken, die er bewust voor kiezen. De context van een televisie-uitzending nu is dus een heel andere. Vooral de 'onvermijdelijke' en onverwachte confrontatie met het werk, waarvoor immers niet specifiek werd gekozen, is niet te herhalen. Opnieuw uitzenden van het werk op televisie bewaart weliswaar het laagdrempelige en publieke karakter van het werk, maar niet de oorspronkelijke beleving en betekenis. 'Conservering' van de context van de televisie-uitzending met alle bovengenoemde betekenisaspecten is dus in feite niet mogelijk.

Bij eigentijdse presentatiewijzen met een scherm, bijvoorbeeld via internet of mobiele telefoon, speelt het 'zelf kiezen' door de kijker (of de afzender) een nog grotere rol. Wanneer men het aspect van het 'onvermijdelijke' en onverwachte zwaar wil laten wegen bij conserveren, dan zou dat kunnen door het werk als *pop-up* te laten opduiken bij een populaire website. Verspreiden van het werk via deze moderne media waarborgt weliswaar het laagdrempelige en publieke karakter en mogelijk het 'onvermijdelijke en onverwachte van het werk, maar niet de oorspronkelijke verschijning, noch de oorspronkelijke beleving en betekenis.

Bij vertoning in een museumzaal of galerie (op een oud televisietoestel, modern scherm of geprojecteerd) of in een filmzaal neemt de curator nú in feite de rol van de televisiemakers van toen over. Vergeleken met de veelheid aan keuzes van de hedendaagse televisiekijker is wat de bezoeker in een museum of galerie heeft te kiezen beperkt. De keuze voor het bezoek aan een dergelijke plaats nú wordt daardoor enigszins vergelijkbaar met de keuze voor televisiekijken toen, met dien verstande dat de drempel hoger is, en het publiek meer ingevoerd zal zijn.

Wanneer *Beademen van de beeldbuis* zou worden vertoond als voorfilm bij een kaskraker in een 'volks(film)theater' dan zijn in de context zowel het aspect van het 'onvermijdelijke' en onverwachte, als het laagdrempelige bewaard.

8 Weging door de balansgroep

De discussie in de balansgroep leverde een waaier aan overwegingen over betekenisaspecten, die samenhangen met zowel de aard van drager, als met allerlei context aspecten.

Van een ultieme uitspraak over een eventuele hiërarchie tussen film en videoversie kan geen sprake zijn. Wel is het zo dat afhankelijk van zowel drager, maar eveneens van allerlei vertoningsomstandigheden bepaalde betekenisaspecten meer of minder goed naar voren komen. De vertoningsomstandigheden die hierbij van invloed zijn, kunnen technisch zijn: monitor of scherm, moderne monitor of zeventiger jaren televisietoestel, maar ook contextueel: vertoning in de openbare ruimte of voor een geselecteerd en ingevoerd publiek. De betekenisaspecten komen, al naar gelang de gekozen versie of vertoningsomstandigheden, meer of minder goed naar voren.

Het is volgens de balansgroep goed beide versies te bewaren, maar bij presentatie zou men zich bewust moeten zijn van de betekenisaspecten die men voor het voetlicht wil halen. Men kan zich dan ook realiseren dat men eigenlijk nooit de hele waaier laat zien. Geopperd wordt dat het interessant zou zijn een inventaris te maken van alle versies in alle collecties, en de contextfactoren die daarbij een rol spelen.

De video is geconserveerd voor vertoning op een monitor; de filmversie wordt geconserveerd voor projectie.

In de toekomst zal het werk ook in een digitale versie worden bewaard en getoond.

9 Verslaglegging

De verslaglegging vond plaatst parallel aan het onderzoek en werd opnieuw in een vorm gegoten in 2008/2009 door Evelyne Snijders en Rik van Wegen.

10 Terugkoppeling naar de werkgroep

vond plaats op 12 maart 2009.

¹ Het originele positief omkeer filmmateriaal en magnetisch geluid werd eerst op negatief materiaal gekopieerd (dit is stabiel, zeker ten opzichte van het magnetisch geluid -een zeer onstabiel materiaal). Deze nieuwe negatieven stellen het origineel veilig.

² *Fernsehausstellung I 'Land art'* (1969): Marinus Boezem: *Sand fountain* [16mm-film, zw-w, m.g., 4'11"] (deze werd door Schum en diens vrouw gemaakt naar een concept van Boezem); Jan Dibbets: *12 hours tide object with correction of the perspective* [16mm film, zw-w (titelrol in kleur), m.g., 7'32"]. *Fernsehausstellung II 'Identifications'* (1970): Stanley Brouwn: zonder titel (*Een Stap*) [16mm-film, m.g., 1'05"]; Ger van Elk: zonder titel (*Het scheren van de cactus*) [16mm-film, m.g., 1'25"]. *Videogalerie*: Jan Dibbets: *Feuer* (1968/69) [16mm-film, kleur, z.g., 0'52"]; *TV as a fireplace* (1969) [16mm-film, kleur, m.g., 8x ca. 2'45"]; *Painting I&II* (1970) [16mm-film, kleur, z.g., 4'30", oplage van 4]; *4 Diagonals* (1970/71) [1 inch-videoband, zw-w, z.g., 2']
³ toen werkzaam voor het Kunsthistorisch Instituut, Universiteit Utrecht

⁴ Bron: Stedelijk Museum Amsterdam

⁵ Volkskrant 11-05-1971, Lambert Tegenbosch

⁶ Registratienummer NIB&G: V102642

⁷ website nachtpodium: 23:45 uur; website NIB&G: 00:15 uur [film Boezem uitgezonden om 00:38:15 uur]

⁸ op website van NIB&G te bekijken via "uitzending bewaard"

⁹ Onder andere: *5th Sofia international film festival* (22/24-03-2001, Euro-Bulgarian cultural centre); *30 jaar Nederlandse videokunst. Eerst was er alleen film* (16/17-01-2003, De Balie); The mobile exhibition "30 years of Dutch video art" (07/12-02-2005, st. Petersburg??); *International contemporary film festival, Dutch Spotlight* (21-02/01-03-2006, Mexico City); *Observation 2007* (11/13-05-2007, Science Museum Valencia); Museum of Modern art Kroatie?? (07-07-2007)

¹⁰ Registratienummer NIB&G: V52972

¹¹ *Diverse fasen, 1:bleek, 2:rood, 3: transpiratie, 4: kippevel*

¹² Struycken: *Structuurverschillen tussen plaats en tijd*; Brouwn: *Een Stap* [Hier is de opname anders dan bij de *Videogalerie*-films en geschoten op het Leidse plein in Amsterdam]

¹³ Objectnummer: 1987.2.0156_256

¹⁴ In het laatste kwartaal van 2005 was de film bij Nederlands Instituut voor Mediakunst voor restauratie (?) terug in het Stedelijk 16-11-2005

¹⁵ Statisch zwart-wit beeld zonder geluid met tekst....

¹⁶ Hoofdfilm in kleur met geluid. Duur: 2'34"

¹⁷ Duur van intro: 0'42"

¹⁸ Geluid: Hugo de Vries; camera: Jochgem van Dijk; regie: Joes Odufré. Duur aftiteling: 0'10"

¹⁹ Bron: Stedelijk Museum Amsterdam

²⁰ In *Videokatalogus. Deel een* onder de titel: "1 homo volente"

²¹ Ook hier staat dat de lengte van het werk 3'00" bedraagt [catalogus Nederlands Instituut voor Mediakunst: 2'37"]

²² Catalogus Nederlands Instituut voor Mediakunst: 2'37" / *Oeuvrecatalogus Marinus Boezem*: Umatic, m.g., kleur, 3'00"

²³ Objectnummer: 1987.2.0156_256; titel: *Kunstenaars maken televisie van Openbaar Kunstbezit a. Marinus van den Boezem b. Ger van Elk*

²⁴ Op de website van het NIB&G vermeld als *Beademing van de beeldbuis*